

AZERBAIJAN'DA DİL POLİTİKALARININ TOPLUMDİLBİLİMSEL PARADİGMALARI SOCIO-LINGUISTIC PARADIGMS OF AZERBAIJAN'S LANGUAGE POLICY

Elçin İBRAHİMOV*

Öz

Dil politikası bütün toplumlar için her zaman büyük bir önem arz etmektedir. Toplumlar da farklı nedenlere bağlı olarak dil politikasının uygulanmasında birçok faktör ortaya çıkmıştır. Azerbaycan'da da dil politikasının uygulanmasında çok farklı etkenler ve nedenler olmuştur. Azerbaycan'daki alfabe değişikliklerinin farklı siyasal ve kültürel süreçlerde nasıl ve hangi sâvlar esasında gerçekleştirildiği ve bu değişikliklerin ulusal kimlik tartışmalarına yansımalarına ne şekilde olduğu gibi konuları bu yazımızda incelemeye çalışacağız. Bu inceleme, 1918-2018 dönemini kapsayan tarihsel sürece atıfla, farklı çağdaşlaşma ve ilerleme söylemleri ile ulusal dil ve ulusal kimlik tanımlarının birbirlerine eklenmeleri çerçevesinde yapılacaktır. Bu açıdan Azerbaycan'da bir asırda üç defa gerçekleşen alfabe değişikliğini farklı politik ve kültürel paradigmalarda farklı vurgularla bir önceki dönemin siyasal ve kültürel mirasını, onların yeni dönüşüm süreçlerinde belirleyiciliklerini azaltmaya yönelik simgesel faaliyetler olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu makalenin konusunu, Azerbaycan'da M. F. Ahundzade'nin XIX. yüzyılın sonlarında alfabe reformuyla başlattığı alfabe-dil politikası, XX. yüzyılda Azerbaycan'da yapılan alfabe değişiklikleri ve bu değişikliklerin ulusal kimlik, ilerleme ve modernleşme söylemlerine eklenmesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Dil politikası, toplumlar, alfabe değişiklikleri, ulusal kimlik, politik paradigmlar

Abstract

Language policy has always been of great importance and feature for every society. Several factors have emerged in the implementation of language policy due to different reasons in societies. There were many different factors and reasons in the implementation of language policy in Azerbaijan. In this article, we will try to examine issues such as how and on which arguments the alphabet changes in Azerbaijan were carried out in different political and cultural processes and how these changes were reflected in the national identity debates. This study will be carried out in the framework of articulation of different modernization and progress discourses and definitions of national language and national identity, with reference to the historical process covering the period 1918-2018. In this respect, it is possible to evaluate the alphabet change that occurred three times in a century in Azerbaijan as symbolic activities aimed at reducing the political and cultural heritage of the previous period and their decisiveness in the new transformation processes with different emphasis on different political and cultural paradigms.

* Doç. Dr., Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, Nesimi Dilbilimi Enstitüsü, Türk Dilleri Bölümü Müdürü, elchinibrahimov85@mail.ru, orcid.org/0000-0002-1105-9345 Bakü AZERBAIJAN

The subject of this article is the alphabet-language policy initiated with the alphabet reform in Azerbaijan at the end of the 19th century by M. F. Ahundzade, the alphabet changes made in Azerbaijan in the 20th century and the articulation of these changes to the discourses of national identity, progress and modernization.

•

Keywords

Language policy, societies, alphabet changes, national identity, political paradigms

GİRİŞ

Devlet dili uzun bir süredir gerçek bir sosyo-dilbilimsel fenomen olarak var olmasına rağmen, sosyo-dilbilimsel bir kavram olarak yenidir ve tarihsel olarak yaşadığımız yüzyılla daha da bağlantılıdır.

Dil politikası Azerbaycan devleti tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Elbette, tarihsel bir bakış açısından, Azerbaycan devletçilik tarihi büyük bir konudur ve bu konunun ana hatlarından biri devlet dili meselesidir. Azerbaycan'ın tarihî coğrafyası her zaman Azerbaycan devleti kavramı ile örtüşmektedir. Çünkü Azerbaycan devleti, Türk devletinin, yani ulusal tarihin ayrılmaz bir parçasıdır (Nerimanoglu, 2006, s. 13).

Tarih boyunca, dil politikası faktörü, devlet dilinin ulusal bir temelde olmasını gerektirmiştir. Böylece Hun, Göktürk, Hazar, Uygur, Karahanlı devletlerinin devlet dili ulusal dile denk gelmiş, yani devlet dili olmuştur.

16. yüzyılın başında, Azerbaycan tarihinde önemli bir rol oynayan Safevi devleti ortaya çıktı ve kısa sürede ülkenin kuzeyiyle güneyini birleştirdi. Safeviler, ana vatan olan Azerbaycan'ın beşiği olarak kabul edildi. Devletin temeli Türk kitleleri olduğundan, Türk dili de baskın bir rol oynamaya başladı.

Profesör Abdulazel Demirçizade, edebî dilimizin tarihi üzerine yaptığı araştırmada bu dönemi şöyle karakterize ediyor: "Azerbaycan dilinin hiçbir zaman resmî bir devlet dili hakkı olmadığı bilinmektedir. XV-XVI. yüzyıllarda, özellikle Safevi döneminin başlarında, Azerbaycan dilinin resmî bir devlet dili olarak geliştirildiği doğrudur. Bununla birlikte, bu dönemde, yani XV-XVI. yüzyıllarda, Azerbaycan dilinin devlet dili olarak gelişimi çok geçiciydi ve daha fazla hak sahibi olan Arapça ve Farsça ile birlikte üçüncü bir dil olarak geliştirildi. Ayrıca, XV-XVI. yüzyıllarda, Azerbaycan dilinin kelimenin tam anlamıyla kapsamlı bir resmî devlet dili olarak geliştirme hakkına sahip olmadığı ortaya çıkıyor. Aynı zamanda, kararnameler ve hükümet belgeleri de çoğunlukla Arapça ve Farsça yazılmıştır." (Demirçizade, 1979, s. 18-19).

Azerbaycanın meşhur tarihçilerinden olan Oktay Efendiyev, "15. yüzyılın ikinci yarısından bu yana, ana dilin etkinliği genişliyor ve Şah İsmail Azerbaycan'da Hatayî takma adı altında şiirler yazdı. Türk dili, Safevi hükümdarları ve soylular arasında daima Fars diline egemen oldu. Ana dili (millî dil) sorunları Şah İsmail'in siyasi ve dinî çıkarları hâline gelmişti." (Efendiyev, 1981, s. 132).

Azerbaycan Türkçesini ilk kez devlet dili ilan eden Şah İsmail Hatayı doğal olarak "Türk dili" terimini tercih etmişti. Safeviler devletinin hâkimiyeti döneminde sarayda yaşayanların dili Türk dili olmuştu.

Bir başka kaynakta, 1685-1694'te Azerbaycan'ı ziyaret eden Alman bir akademisyen Engelbert Kempfer; Safevi hanedanlığının ana dili olan Türkçenin, İran sarayında yaygın bir dil olduğunu, bu dilin ülke nüfusunun konuşma dilinden farklı olduğunu, ayrıca Türk dilinin saraydan üst düzey ve elit insanların evlerine yayıldığını ve sonuç olarak şaha saygı duymak isteyen herkesin dili olduğunu ve Türkçenin tüm Doğu dillerden daha kolay olması, Türk dilinin ihtişamı ve telaffuzunun onu sarayda konuşulan tek dil hâline getirdiğini belirtmiştir (Onullahi, 1974, s. 85).

Azerbaycan Türkçesi, prestijli ve etkin bir dil olarak uzun süre uluslararası alanda

varlığını sürdürmüştür. Azerbaycan dili, Rusya'nın doğu ve güney eyaletlerinde, genel olarak Orta Doğu ile siyasi-diplomatik ve yerel-ulusal ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. Bu hususta A. Bestujev-Marlinsky şu ifadeleri kullanmıştır: "Fransızca'nı bilen Avrupa'da her yerde rahat konuştuğu gibi Transkafkasyada da Tatarların (Türklerin) dilini bilen Asya'nın her yerine seyahat edebilir" (Hacıyev, 2017, s. 11).

Benzer sözler, Rus şair M. Lermontov tarafından da söylendi. Lermontov, bu durumu arkadaşı S. A. Rayevsky'ye gönderdiği bir mektupta belirtmişti: "Tatarca (Türkçe) öğrenmeye başladım. Kafkasya ve genel olarak Asya'da Tatarca (Türkçe) bilmek, Avrupa'da Fransızca bilmek kadar önemlidir" (1940, s. 523-524).

Profesör Kamil Veli Narimanoğlu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Transkafkasya için henüz savaşını bitirmemiş olan Çarlık Rusya, ekonomi politikası hakkında Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış bir dizi önemli belge dağıtmaya çalışıyordu. Buna bir örnek olarak 30 Mayıs ve 25 Temmuz 1817 emperyal emirleri gösterilebilir. Bu emirler, Rusya'ya konu olan halklar arasında Azerbaycan Türklerinin diline çevrildi ve 1830'da St.Petersburg'da "Asya Ticareti İçin Vergi Yasaları" başlığı altında yayınlandı." (2006, s. 14)

Alfabe Reformuyla İlgili Çalışmalar

Mirza Fethali Ahundov'un Arap alfabesinin reformu hakkındaki düşünceleri 1854'te yazdığı bazı mektuplarında görülebilir. Bu doğrultuda sistematik bir şekilde planlanan faaliyet 1857'de başladı.

Profesör Tefvik Hacıyev bu konuda şunları söylemiştir: "Yeni bir alfabe fikri, Arap alfabesine karşı mücadele gibi büyük bir tarihsel olay Türk dünyasında ve genel olarak Azerbaycan'ın ulusal kültürüyle bağlantılıdır ve tüm dünyaya yayılmıştır. M. F. Ahundzade, Arap alfabesine karşı mücadeleyi büyük bir toplumsal harekete dönüştürdü." (Hacıyev, 2017, s. 21).

Ahundov, Kiril ve Arap alfabelerinin paralel kullanıldığı XIX. yüzyılın Doğu toplumlarında veya daha ziyade Azerbaycan'da bilimsel geri kalmışlık ve cehaletle bağlantı kurduğu için Arap alfabesinin kusurunu görmüş ve bu şartlar altında Arap alfabesinin reformu için on yıldan fazla mücadele etmiştir.

Azerbaycan'da Arap alfabesi yerine Latin alfabesine dayalı yeni bir sistemin benimsenmesi konusunda görüş sahibi olanlardan biri de Mirza Kâzım Bey olmuştur. Mirza Kâzım Bey, 1870'lerde Ahundzade'nin alfabe reformunun önde gelen destekçilerinden biriydi.

Büyük dilbilimci, Türkolog, tarihçi Mirza Kâzım Bey, Türk dilinin bilimsel dil bilgisini Avrupa tarzında ve yaklaşık 100 değerli bilimsel eseri Rus ve Avrupa dillerinde yazdı. Kâzım Bey, Türk dili araştırmaları alanında Kazan Filoloji Okulunun temelini atmış, 1849'da St. Petersburg Üniversitesi'ne geçmiş, 1853 yılında bu üniversitede Doğu Araştırmaları Fakültesi'ni açmış ve fakültenin ilk dekanı olmuştur. 1839'da Kâzım Bey ünlü eseri Türk-Tatar Dilinin Genel Kullanımı'nı yazmış ve bu eser 1846 yılında Kazan'da yayımlanmıştır. Ayrıca, 1854 yılında Kâzım Bey Türk Dilinin Grameri başlıklı kapsamlı bir eser yazmıştır. Bu çalışmada, Türk dilinin tüm gramer özelliklerine doğru ve kapsamlı bir şekilde dikkat çekmiştir. Bu kitabın bir başka dikkat çekici yanı, kitabın sonunda 4.000 kelimelik bir sözlüğün verilmesi olmuştur.

XIX-XX. yüzyılların başında, alfabe alanında Ahundzade'nin teşebbüslerine yeniden dönüş vardı. Bazı aydınların makalelerinde, alfabenin konusu Doğu bağlamında ele alınmış

ve çözümünü kültürel ilerleme için en önemli konulardan biri olarak kabul edilmiştir. Alfabeyle derin ilgi duyanlar arasında; M. Şahtahtlı, C. Memmedguluzade, M. T. Sıdkı, A. Yadigarov, A. Topçubaşov, A. Ağayev, A. Huseynzade, Y. V. Çemenzemlinli ve diğerleri vardı.

Alfabenin zorluğu ve yeni bir alfabe ihtiyacı, özellikle I. ve II. Öğretmenler Kongresi (1906, 1907), Rus Müslüman Kongresi vb. birçok toplantının tartışma konuları olmuştur. Bu kongrelerde yeni alfabenin aciliyeti tekrar tekrar vurgulanmıştır. Alfabe sorunları "Tercüman", "Şergi-Rus", "Kaspi", "Terakki" vb. gazetelerin ve "Molla Nasreddin" dergisinin dikkatinden kaçmamıştır. Alfabe reformu ile ilgili bir dizi makale Şergi-Rus gazetesinde yayınlanmıştır. Gazetenin birinci sayısında (30 Mart 1903) "Muhammed Ağa'nın Dizisi" makalesinde yazar (Şahtahtlı) şöyle yazmıştır: "Sadece diğer dillerdeki kelimelerin değil, kullandığımız Arap alfabesiyle kendi Türk dilimizin kelimelerinin gerçek telaffuzunu da göstermek mümkün değil." (Kahramanlı, 2002, s. 16).

Yapılan toplantılarda hep yazım zorlukları konusunda tartışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, F. Ağazade ve Ali Bey Huseynzade arasındaki anlaşmazlık büyük bir tartışmaya neden olmuştur. Ağazade tarafından M. Mahmudbeyov, S. Abdulrahmanzade, S. Ahundzade, A. Talibzade, A. Efendizade ile birlikte yazılan "İkinci yıl" ders kitabı alfabenin ardından Azerbaycan dili alanında yapılan araştırmalara ışık tutmuştur. Ancak ders kitabı Huseynzade tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir.

1917'de Rusya'daki devrim Çarlık Rusya'nın devrilmesine ve Sovyetlerin kurulmasına neden olmuştur. Bu yıllarda Azerbaycan'da Muhammed Emin Rasulzade, Hasan Bey Ağayev, Fetali Han Hoyski, Elimardan Bey Topçubaşov ve diğerlerinin önderliğinde yürütülen siyasi çalışmalar neticesinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde Dil Politikası

Azerbaycan'daki dil politikası Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde daha ciddi bir şekilde bürünmüştür. O zamana kadar (hem XIX. yüzyılda hem de özellikle XX. yüzyılın başlarında), tanınmış Azerbaycan aydınları, ana dil ve Azerbaycan'daki dil süreçleri hakkında bazı yorum ve önerilerde bulunmuşlardır. Ancak, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sadece bir ay sonra, 27 Haziran 1918'de Türk dilinin (Devlet Lisanı Türkçe) devlet dili olarak resmen ilan edilmesi XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında kurulan ulusal ideolojinin doğrudan etkisinin sonucuydu. Tabii ki, M. F. Ahundzade, A. Huseynzade, M. Şahtahtlı, A. Ağayev, C. Memmedguluzade, O. F. Nemanzade, F. Köçerli, Mirza Elekber Sabir, Uzeyir Hacibeyli ana dilin edebî, sosyo-politik ve ideolojik konumu için ciddi ölçüde çalışmışlardır. Elbette bu düşünülmüş, amaçlı mücadeleleri olmasaydı, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükûmeti bu konuya derhâl dikkat etmeyecekti. Hükûmetin 27 Haziran 1918 tarihli kararı mevcut duruma dayanıyordu. Böylece, bu karara göre, yargı, idare ve ülkedeki diğer mevkilerin çalışanları devlet dilini gerekli düzeyde öğreninceye kadar devlet kurumlarında Rus dilinin gelişmesine de izin verilmiştir (AHC, 2004, s. 66).

Azerbaycan (Türk) dilini devlet dili ilan eden ilk resmi belge, büyük bir tarihsel öneme sahip olmasının yanı sıra, Azerbaycan'da ulusal dil politikasının oluşturulması ve ulusun çıkarları için doğru ideolojik konumun temelini atmıştır. Azerbaycan hükûmetinin kararının sadece bildirici bir belge olmadığı unutulmamalıdır. Kararın kabulünden kaynaklanan sorunlar meclis oturumlarında düzenli olarak tartışılmış ve Azerbaycan (Türk) dilini bilmeyenlerin öğrenmesi için kurslar düzenlenmiştir. Ayrıca AHC hükûmeti

bu amaçla devlet bütçesinden 351.000 manat tahsis etmiştir.

Azerbaycan (Türk) dilini devlet dili ilan etme kararının ardından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Behbud Han Cavanşir, "Azerbaycan" gazetesine verdiği röportajda devlet dili politikasının temellerini şöyle yorumlamıştır: "Tabii ki, bu uzun sürmeyecek. Türkçe bilmeyen üst düzey yetkililer uzun süre çalışamayacaklar. İki yıl içinde bütün Azerbaycan şirketleri kamulaştırılacak. Türkçe konuşmayan yetkililer, pozisyonlarını kaybetmemek için dilimizi öğrenmek zorunda kalacaklar" (AHC, 2004, s. 67).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 27 Haziran 1918'de "Devlet dili Türkçeyi benimseyin ve ülkede tüm adli, idari ve diğer pozisyonlara sahip olanlar bu dili bilene kadar devlet kurumlarında Rus dilinin kullanılmasını destekleyin." şeklinde bir karar almıştır. Kararın ardından da anlaşılacağı üzere hükümet, daha sonra Türk dili olarak adlandırılan Azerbaycan dilini devlet dili olarak kabul etmiş ve ülkenin mahkemelerinde, polis ve diğer alanlarda çalışanlar devlet dilini tanıyana kadar Rusçanın devlet kurumlarında kullanılmasına izin vermiştir. Karar metninden de anlaşılacağı üzere Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Rus dilini kullanma izni geçici bir önlemdi ve sadece ulusal personelin yönetimde eğitimine kadar geçen süre için tasarlanmıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yaşamı kısa sürmesine rağmen, Azerbaycan halkının asırlık tarihinde tam bir öze dönüş dönemi olmuştur. Bu eşsiz dönemin halkın sosyal, politik ve manevi yaşamında oynadığı rol, yaptıkları ve yapmak istedikleri icraatler yüzyıllardır yapılamayan işlere eşit olmasından kaynaklanmaktadır. Son 23 ayda yapılan çalışmalar, hükümetin nasıl ve hangi hassasiyetle çalıştığını göstermiştir.

1926'da Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi sırasında burada tartışılan konularda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde alınan kararların önemini görebiliriz. 1926'da Bakü'de Türkoloji Kongresi sırasında kabul edilen ve Türk dünyasında kullanılan "Birleşik Türk Alfabesi" olarak adlandırılan alfabe Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde A. Efendizade tarafından hazırlanan "Son Türk Alfabesi" esasına göre derlenmiştir.

Bu çalışmanın devamı olarak, Birinci Bakü Türkoloji Kongresi 26 Şubat - 5 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'deki İsmailiye binasında gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'dan birçok bilim insanının katıldığı kongre, çok üst düzey bir kongre olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'a Karşı Dil Politikası

SSCB'nin bünyesindeki tüm Türk halklarında olduğu gibi, Azerbaycan Türklerinin millî kimliğinin Türklükten Azerbaycan'a ve ulusal dilimiz Türkçeye dönüşüm aşaması Sovyet ulusal politikasının en önemli konularından biri olmuştur. Birlik cumhuriyetlerinin dilleri resmî olarak "Türk dili, Türkçe, Türki" yerine "Azerbaycan, Özbek, Kazak vb." şeklinde değiştirilmiştir. 1936'da Azerbaycan'da "Türk ve Türk dili" kelimeleri resmî olarak yasaklanmış, üzerlerinde "Türk" yazılı belgeler kaldırılmış yerine "Azerbaycanlı" kelimesi tanıtılmış ve dil için "Azerbaycan dili" terimi kullanılmıştır. 1936'da kabul edilen SSCB Anayasası'nın 40. maddesi şöyleydi: "SSCB Yüksek Sovyeti tarafından kabul edilen ve başkanlığı tarafından imzalanan tüm kararlar ve kanunlar Azerice, Özbek, Türkmençe vd. yazılır ve ilan edilir" (SSCB Anayasası, 1936, s. 733).

Azerbaycan'daki alfabe sorununun üçüncü aşaması Rus Kiril harflerinin kabul edilmesiyle başlamıştır. Azerbaycan-Kiril alfabesi 1939'da onaylanmış olmasına rağmen, Kiril alfabesinin kullanımı Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulmasından sonra sıklıkla gündemdedi (1922). Bununla birlikte, Latin alfabesini destekleyenlerin çoğunluğu

1920'lerde Kiril alfabesinin benimsenmesini engellemiştir.

8 Mayıs 1939'da Azerbaycan Bilimler Akademisi ve Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin ortak toplantısında, Rus-Kiril alfabesinin Azerbaycan diline uyarlanması ve Azerbaycan-Kiril alfabesi projesi tartışılmıştır. Toplantıda Rus Kiril alfabesinin Latin alfabesinden daha üstün olduğu belirtilmiştir. Kiril alfabesinin Azerbaycan dilinde kullanılan harflerden üstün olduğu söylenmiştir. Bunun kanıtı, Latin alfabesindeki 25 harfin aksine Kiril alfabesinde 32 harfin varlığı olmuştur.

Yeni projeye Rus alfabesinin tüm harflerini eklemeyi önerenler, isteklerinin pedagojik amaçlar için olduğunu iddia etseler de, bu tekliflerin ana nedeninin Rus dilinden kabul edilen kelimelerin özgünlüğünü korumak olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşleri savunan Y. Zeynalov, "Muallim" gazetesinin 10 Eylül 1939 sayısında "Bazı Notlar" makalesinde Azerbaycan-Kiril alfabesinde bahsedilen harflerin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Zeynalov, 1939, s. 2). Daha sonra U. Hacibeyov, Y. Zeynalov gibi "Notlarım" adlı makalesinde, eğitim ve öğretim sürecini kolaylaştırmak için Rus alfabesinin tüm harflerinin Kiril tabanlı Azerbaycan alfabesinde olduğu gerçeğini dile getirmiştir (Hacibeyov, 1939, s. 3). Buna karşılık, Sovyet kültür politikasının tuzağına düşmekten kaçınmaya çalışan S. Vurgun ve A. Abdullayev gibi aydınlar, bu harflerin Azerbaycan alfabesinde benimsenmesinin ihtiyaçtan kaynaklandığını söylemiştir (Abdullayev, 1939, s. 3).

15 Kasım 1939'da Azerbaycan SSC Yüksek Kurumu 1 Ocak 1940'tan itibaren Azerbaycan'da Rus esaslı Kiril alfabesine geçmeye karar vermiştir. Böylece Kiril alfabesi resmî olarak Azerbaycan'da kullanılmaya başlanmıştır.

Alfabeye başka bir " ' (kesme işareti)" eklenmiştir. Bu alfabe, önceki dönemde kullanılan resmî Azerbaycan-Kiril alfabelerinden çok farklı değildi. Sadece, çok yoğun tartışmaların bir sonucu olarak, Rus-Kiril harfleri alfabeğe eklenmişti. Bunun olumlu tarafı ise, c, ğ, g, y harflerinin alfabede yer alması olmuştur.

Onaylanan harf sayısı 36 olmuştur. Eklenen harflerin Rusçadan kabul edilen kelimelerin yazımındaki hatalardan kaçınmak için kullanılması amaçlanmıştır. Yeni alfabe çok eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirmenlerden biri olan M. A. Şiraliyev, alfabede karışıklığa neden olan e, ц, ю, я (ye, çe, yu, ya) seslerinin Azerbaycan dili için yetersiz olduğunu söylemiştir. Şiraliyev'in yeni kabul edilen alfabenin söz konusu harflerine karşı olması, bu harflerin türetilmiş kelimelerin doğru yazımında kullanılması durumunda, türetilmiş kelimelerin (Rus kökenli kelimeler) dil yasalarına uygun olarak işlenmesi gerektiğinden kaynaklanıyordu.

Bu taslak yazım kuralları etrafında düşünceler ve tartışmalar başlamış, 1944'te, "Komünist" gazetesinin 23 Şubat sayısında, Şiraliyev'in "Edebî Dilimizin Gerekliliği ile İlgili Konular", aynı yıl, "Edebiyat" gazetesinin 29 Haziran tarihli 17. sayısında Efendiyev'in "Azerbaycan Türkçesi Yazım Kuralları Hakkında", 1946 yılında Demirçizade'nin "Azerbaycan Muallimi" gazetesinde "İmlamız Hakkında" makaleleri yayınlandı. Bütün bu makalelerde Azerbaycan edebî dilinin imla kurallarının hazırlanmasında sadece fonetik ilkelerin kullanılmasının yanlış olduğu belirtilmiştir.

1955-1958 yıllarında yapılan devamlı tartışmalardan ve Şiraliyev, Demirçizade, Rüstemov, Budagova gibi dilci âlimlerin kesin itirazı ve esaslı açıklamalarından sonra Azerbaycan alfabe ve imla komisyonu (alfabe ve imla komisyonunun üyeleri: S. Vurgun, İ. İbrahimov, M. Dadaşzade, M. Şiraliyev, D. Gaciyev, M. Paşayev, M. Guluzade, R. Rustemov, M. Hüseyinzade, C. Efendiyev, A. Orucov, A. Ceferov, A. Mahmudov) 1958'de

alfabeden ю, я, й, э (yu, ya, iy, e) seslerini çıkarmıştır (Budagova, Demirçizade, Şiraliyev, Rustemov, 1957, s. 2).

1956 yılında Azerbaycan SSC Yüksek Kurumunun başkanı tanınmış bir yazar ve devlet görevlisi Mirze İbrahimov'un teşebbüsüyle Azerbaycan başkanlığı anayasaya devlet dili hakkında madde dâhil etmekle ana dilinin hukuklarını kısmen kurtarmayı kararlaştırmıştır. Aynı yıl 21 Ağustos'ta SSC Yüksek Kurumunun toplantısında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesine bilgi vermeden "Azerbaycan SSC Anayasasına (Esas kanuna) Azerbaycan SSC'nin devlet dili ile ilgili madde eklenmesi hakkında" karar kabul edilmiştir. Bununla da, tüm sosyalist ülkeler birliği sisteminde anayasalarda devlet dili hakkında madde olan Transkafkasya cumhuriyetlerinin birliği sağlanmış oldu. Yeni maddede, "Azerbaycan SSC'nin devlet dili Azerbaycan dilidir. Azerbaycan SSC topraklarında yaşayan azınlıklara, ana dillerini hem kültürel kurumlarında hem de devlet kurumlarında özgürce geliştirme ve kullanma hakkı garanti edilmektedir" (Azerbaycan SSC Anayasası, 1956, s. 31) açıklaması yer almıştır

Kanunun kabul edilmesinden sonra, uygulanmasında devlet kurumlarındaki çalışmalar yavaş yavaş Azerbaycan dilinde yürütülmüş ve bir süre devam etmiştir. Bununla birlikte, 1958-1959'da Moskova'nın müdahalesinden sonra, Azerbaycan'ın hâkimiyeti değiştiği ve devlet dilini kullanma girişimlerinin "milliyetçi" olduğu belirlendiğinde, tüm devlet kurumlarında çalışma eskisi gibi Rusça olarak devam etmiştir. Ancak, devlet dili ile ilgili madde anayasadan çıkarılmamış ve resmî olarak da anayasal bir hüküm olarak önemli olmuştur. Bu yasa, 1950'lerde Azerbaycan dilinin yaygın bir şekilde bastırılmasını önlemenin yanı sıra, ulusal bilincin yeniden canlanmasında önemli bir rol oynamış ve sonraki yıllarda Azerbaycan dilinin haklarının korunmasında kilit rol oynamıştır.

Sovyetler Birliği'nin ilk günlerinde Azerbaycan dili, Sovyet hükümetinin bilinen ideolojisinin ve mevcut sosyo-politik yapının gereklilikleri nedeniyle devlet dili seviyesine yükselememiştir.

Azerbaycan SSC, Azerbaycan dilinin kamu kurumlarında, kültürel kurumlarda, eğitim kurumlarında ve diğer bölümlerde kullanılmasını sağlamış ve kapsamlı gelişimiyle ilgilenmiştir. Azerbaycan SSC'de Rus dili ve nüfusun konuştuğu diğer diller, hakların eşitliği temelinde tüm bu organ ve bölümlerde serbestçe kullanılacağı belirtilmiştir.

Azerbaycan SSC Anayasasında devlet dili ile ilgili bölümün yeniden düzenlenmesi, merkezî hükümet kurumlarında ve kamu kuruluşlarında kullanılmasını sağlamamıştır. 1956-1958 tecrübesi, Azerbaycan gerçeği düşünüldüğünde, o zaman tarafsız olarak imkânsız olduğunu göstermektedir. Ancak Azerbaycan dilinin devlet dili olarak anayasal hakkı temelinde, işlevsel kapsamını genişletmek için uygun önlemler alınmıştır.

"Azerbaycan SSC tarihinde devlet dili ile ilgili son belge, Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 18 Ağustos 1989 tarihli "Azerbaycan dilinin Azerbaycan SSC'de devlet dili olarak daha etkin kullanılmasını sağlayacak tedbirler hakkında" kararıdır. Ancak, bu kararın uygulanması, Azerbaycan'ın sosyo-politik yaşamındaki gerilimler ve yıkıcı süreçlerin başlaması nedeniyle imkânsız olmuştur. Bu nedenle, 24 Nisan 1990'da kabul edilen SSCB Halklarının Dilleri Hakkında SSCB Yasası önemsizdi" (Balayev, 2002, s. 45).

Bağımsızlık Dönemi Dil Politikası

Elbette, Azerbaycan tarihinin en zor dönemini kapsayan 1980 ve 1990'larda, tüm alanlarda olduğu gibi, Azerbaycan dili hakkında da ciddi ve ateşli tartışmalar yaşanmıştır. Azerbaycanın önemli tarih araştırmacılarından Ziya Bunyadov, 1989'da Azerbaycan dilini Latin alfabesinde yazmak gerektiğini belirtmiştir. Bu dönemde alfabedeki değişim hareketi de yaygınlaşmıştır. Alfabe konusuna farklı yaklaşımlar Azerbaycan aydınlarını, bilim adamlarını da iki kısma ayırmıştır: Kiril alfabesi savunanlar ve Latin alfabesini savunanlar (Hatta bazı aydınlar Arap alfabesini savunmuştu.)

Azerbaycan'daki Latin alfabesine geçme hareketinin liderlerinden olan bu yolda büyük işler yapan profesör Firudin Celilov 30 Mart 1990'da "Azerbaycan" gazetesinde yayınlanan "Zararın Yarısı" başlıklı bir makalesinde şunları yazmıştır: "Son iki yüz yılda Azerbaycan halkı bütünlüklerini, bağımsızlıklarını, ulusal geleneklerini, inançlarını, oğullarını, ulusal adını, soyadını ve yazı kültürünü kaybetti. Zor bir durumda olsak bile, insanların kültürüne zarar veren ve aynı dili konuşan akrabalarından yabancılaştıran bir alfabeği değiştirmeliyiz. Zararın yarısından dönmek günümüz için büyük bir iş olur" (Celilov, 1990, s. 3).

T. Hacıyev, F. Celilov, K. V. Narimanoğlu, S. Aliyarlı, S. Rustemhanlı gibi akademisyenlerimiz, Latin alfabesinin Azerbaycan Türkçesinin ses yapısını en iyi yansıtacak alfabe olduğu genel görüşüne gelmişlerdir. Ancak, bu dönemde başka bir eğilim oluşmaya başlamıştır. Bir grup aydınımız, Latin alfabesine geçişle birlikte, Azerbaycan dilini Türk diline uyarlamaya ve hatta ciddi nedenleri olan dilimizin tarihî adını "Türk dili" olarak adlandırmaya çalışmışlardır.

A. Hüseyinov'un "Yeni Fikir" gazetesinin 17 Nisan 1991 sayısındaki sorularını cevaplayan Prof. Dr. Tevfik Hacıyev, "Bize göre, dilimizin yapay şekilde "türkleştirilmesi"yle "ruslaştırılması" arasında ciddi bir fark yoktur" (Hacıyev, 1991, s. 3).

Azerbaycan dilini devlet dili olarak kurmak için yapılan ciddi çabalar, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yönetimi sırasında objektif nedenlerle sonuç vermemesine rağmen, Sovyet döneminde SSCB'nin izlediği politika sonucunda, yirminci yüzyıl, özellikle Sovyet dönemi, Azerbaycan dilinin hızlı gelişimi dönemiydi. Bu dönemde Azerbaycan dilinin edebiyat, bilim, teknoloji, medya vb. alanlarda zengin kullanımı dilin işlevsel yeteneklerini genişletmiş, tarzını zenginleştirmiş, dilin iç gelişim eğilimlerine dayanarak yazım kurallarını cilalamıştır. Azerbaycan dilinde kapsamlı bir eğitim sistemi oluşmuştur, ansiklopediler yayınlanmış, dünya edebiyatı eserleri ve kamuoyu armatürleri Azerbaycan diline çevrilmiştir.

Azerbaycan SSC Yüksek Kurumunun oturumunda, ilk kez 23 Eylül 1989'da "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı hakkında" anayasa yasası kabul edilmiştir. Aynı yasanın 13. maddesi, Azerbaycan dilinin devlet dili olduğu bir kez daha tasdik edilmiştir. (ASSC Anayasası, 1989).

"5 Şubat 1991 tarihinde, Azerbaycan SSC adının "Azerbaycan Cumhuriyeti" olarak değiştirilmesiyle ilgili kanun kabul edilmiştir. 30 Ağustos 1991'de "Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bağımsızlığı üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Beyannamesi" kabul edilmiştir. Bu süreç 18 Ekim 1991'de "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bağımsızlığı Hakkında" anayasasının kabul edilmesiyle sona ermiştir (Balayev, 2002, s. 38).

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, Azerbaycan dilinin tam teşekküllü bir devlet dili olarak kullanılması için koşullar yaratılmıştır. Bununla birlikte, devlet kurumlarının

hazırlıksızlığı nedeniyle, çalışma esas olarak bir süre Rusça olarak gerçekleştirilmiştir. Tek yenilik, Cumhurbaşkanlığı tarafından Rusça hazırlanan belgelerin de Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş olmasıydı.

Azerbaycan'ın Halk Cephesi 15 Mayıs 1992'de iktidara geldikten sonra, devlet yönetiminde Azerbaycan dili etkin olmaya başlamıştır. Rusça konuşan personelin kademeli olarak değiştirilmesi de bunu kolaylaştırmıştır. Aynı yılın Aralık ayında, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Milli Meclisinde yoğun tartışmaların ardından Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Dili Üzerine" kabul edilmiştir. Yasa 22 Aralık'ta Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey tarafından imzalanmış olmasına rağmen, metnin Milli Meclis tarafından kabul edilmesinden sonra 28 Ocak 1993 tarihli basında yayınlandığı açıktır.

Kanunun Birinci maddesi "Azerbaycan Cumhuriyeti devlet dili Türk dilidir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm devlet kurumlarında çalışma dili Türk dilidir. Türk dili, siyasal, ekonomik, sosyal, bilimsel ve kültürel yaşamın tüm alanlarında cumhuriyetin devlet dili olarak kullanılır ve cumhuriyet topraklarında uluslararası iletişim aracı olarak hizmet eder" (Azerbaycan Devlet Dili Hakkında Kanun, 1992).

Yasa, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının Sovyet döneminde olduğu gibi eğitim için bir dil seçme özgürlüğü sağlamıştır. Yenilik, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet dili olan Türk dilinin zorunlu ders olarak incelenmesiydi. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının sadece Türkçe organlara gönderdiği öneri, başvuru ve şikâyetlere cevap verme prosedürünü oluşturan 4. madde, yasanın yeniliklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Milli Meclis tarafından kabul edilen yasa her alanlarda uygulanmakla bereaber özellikle eğitim sisteminde uygulanması ve "Türk dili" adı altında yeni ders kitapları yayımlanmıştır. "Azerbaycan dili" terimi basında ve toplumda "Türk dili" ibaresiyle birlikte yanyana kullanılmıştır.

Azerbaycan'da devlet dilinin uygulanması ve özgürce geliştirilmesi için verimli bir zemin oluşturulmuş ve bu süreç cumhuriyet bağımsızlığını kazandıktan sonra başlamıştır. Azerbaycan dilinin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk anayasasında bağımsız devletin resmî dil statüsünü alması ve gerçeği yansıtması büyük bir yasal öneme sahipti. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 18 Haziran 2001 tarihli "Devlet dilinin kullanımının iyileştirilmesi üzerine" kararı (Devlet Dili Hakkında Kanun, 2001) , "Azerbaycan dilinin devlet dili olarak kurulmasını sağlamış ve bu alandaki eksiklikleri ortadan kaldırmıştır.

Cumhurbaşkanının bu kararı, mükemmel bir devlet belgesi olmasının yanı sıra, Azerbaycan dilinin tarihsel yolunu ve mevcut durumunu değerlendiren bilimsel bir kaynaktır. Kararname, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından Devlet Dil Komisyonunun kurulması için, devlet dilinin kullanımını koordine etme ve düzenleme ihtiyacı nedeniyle, çözüm sürecini tek bir merkezi organ tarafından kontrol etmek için sağlanmıştır. Komisyon, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 4 Temmuz 2001 tarihli bir kararnamesi ile kurulmuş olup, Azerbaycan'da devlet dilinin kullanılmasına verilen önemin açık bir göstergesiydi.

9 Ağustos 2001'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı "Azerbaycan alfabesi ve Azerbaycan dili günü hakkında" bir karar kabul etmiştir. Kararda ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonra oluşan tarihsel koşullar, halkın dünya halklarının ortak yazı sistemine katılmaları için yeni umutlar doğurmuş ve Azerbaycan alfabesini Latin alfabesi ile restore

etmeyi gerekli kılmıştır. Bu, daha sonra bununla ilgili bir yasanın kabul edilmesini de sağlamıştır. Azerbaycan'da Latin alfabesine geçişin Ağustos 2001'de tam olarak sağlandığı ve yeni alfabenin kullanılmasının, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sosyo-politik yaşamında, yazılı kültür tarihinde önemli bir olay olduğu dikkate alınarak, "Azerbaycan alfabesi ve Azerbaycan Dili Günü olarak kutlanması" kararlaştırılmıştır (Azerbaycan Dili Hakkında Karar, 2001).

30 Eylül 2002 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Dili Hakkında" kanunu'nu kabul etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev bu yasa'yı imzalamış ve Azerbaycan dili sonsuza dek devlet dili statüsü kazanmıştır. Böylece, yaklaşık on yıl süren SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsızlık kazanan ülkeler arasındaki alfabeyle ilgili tartışmalı konular tam olarak halledilmiştir.

SONUÇ

1828-1929 Rus-Türk savaşı sırasında, 1828'de, Çar I. Nicholas'ın emriyle, halkın etnik adı "Kafkas Tatarları" ve dilleri de "Tatar" olarak değiştirilmiştir. Bu 1918'e kadar sürmüştür. Bu dönemde Rusya'da yukarıda belirtildiği gibi yeni dil isimleri (ifadeleri) kullanılırken, Azerbaycan'da yazarlar bazen "Türk-Tatar dili", bazen ise "Azerbaycan-Tatar dili" gibi ifadeler kullanmışlardır.

Bağımsız devlet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 28 Mayıs 1918'de ilan edilmesinden sonra halkın adı ve dili yeniden değiştirilmiştir. 27 Haziran 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, "Türkçenin devlet dilini ve geçici hükümetin Rus dilini işletmelerde kullanımını kolaylaştırmak için benimsemesi üzerine" kararını kabul etmiştir. Bu karar Azerbaycan devleti tarihinde devlet dili üzerine ilk resmî belgedir.

1950'lerde, Azerbaycan dilinin hükümet kurumları ve kamu kuruluşları tarafından tamamen benimsenip işletilmediği bazı postanelerin Azerbaycan dilinde yazılmış olan telgrafları kabul etmediği ve bazı işletmelerde Azerbaycan türkçesiyle yazılmış başvuruların sahiplerine iade edildiği görülmektedir.

1956'da Azerbaycan SSC Yüksek Kurumu başkanlığı görevini yapan tanınmış bir yazar ve devlet adamı olan Mirza İbrahimov'un inisiyatifinde Azerbaycan liderliği anayasada devlet dili ile ilgili bir makale ekleyerek ana dil haklarını kısmen geri almaya karar vermiştir. O zaman, Gürcistan ve Ermenistan dışında (devlet dili hakkındaki makale, bu cumhuriyetlerin ilk anayasalarına dâhil edilmiş ve 1937 anayasasında tutulmuştur), SSCB ve müttefik cumhuriyetlerin yanı sıra Avrupa ve Asya sosyalist ülkelerinin anayasalarında devlet dili hakkında hiçbir makale yoktu. Aynı yılın 21 Ağustos'unda Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti oturumunda, Merkez Komiteye bilgi vermeden böylece, tüm sosyalist ülkelerin birliği sisteminde, devlet dili ile ilgili bir makale olan Transkafkasya cumhuriyetlerinin anayasaları ayrı hâle gelmiştir. Yeni makale "Azerbaycan SSR'sinin devlet dilinin Azerbaycan dili olduğunu" ilan etmiştir. (Madde 151).

7 Ekim 1977'de yeni bir SSCB anayasası kabul edilmiş ve Sovyet devlet geleneğine göre, müttefik cumhuriyetler de yeni anayasalarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Basında yayınlanan Azerbaycan SSC'nin anayasa taslağında devlet dili ile ilgili bir makale yoktur. Müttefik cumhuriyetlerin anayasaları modeli Moskova tarafından verilmiş ve Merkez, devlet dili konusunda tüm sosyalist ülkelerin birliği içinde Kafkasya'nın ayrılıkçılığını

sonlandırmaya karar vermiştir. Bununla birlikte, Transkafkasya cumhuriyetlerinin liderlerinin ilkeli ve kararlı tutumunun ve cumhuriyetlerde kamuoyunun etkisi altında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi taviz vermek zorunda kalmıştır. Her üç cumhuriyetin anayasaları, devlet dili hakkında bir makale içeriyordu. 21 Nisan 1978'de kabul edilen Azerbaycan SSR Anayasası'nın 73. maddesi "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devlet dilinin Azerbaycan dili olduğunu" açıklamıştır.

Azerbaycan SSC tarihinde devlet dili ile ilgili son belge, Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 18 Ağustos 1989 tarihli "Azerbaycan dilinin Azerbaycan SSR'sinde devlet dili olarak daha etkin kullanılmasını sağlayacak tedbirler hakkında" kararıdır. Ancak, bu kararın uygulanması, Azerbaycan'ın sosyo-politik yaşamındaki gerilimler ve yıkıcı süreçlerin başlaması nedeniyle imkânsızdı. Bu nedenle, 24 Nisan 1990'da kabul edilen SSCB Halklarının Dilleri Hakkında SSCB Yasası önemsizdi.

18 Ekim 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bağımsızlığını ilan etmiş ve Azerbaycan dilinin tam teşekküllü bir devlet dili olarak kullanılması için uygun koşullar oluşturulmuştur. Bununla birlikte, devlet kurumlarının hazırlıksızlığı nedeniyle, çalışma esas olarak bir süre Rusça olarak gerçekleştirilmiştir.

Azerbaycan Halk Cephesi 15 Mayıs 1992'de iktidara geldikten sonra, tarihte ilk kez Azerbaycan devleti ana dilde yönetilmiştir. Aynı yılın Aralık ayında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet dili kabul edilmiştir. Yasa, Azerbaycan dilinin eski ve tarihî adını eski hâline getirdi ve adını "Türk dili" olarak değiştirmiştir.

15 Haziran 1993 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Kurumu Başkanlığına Haydar Aliyev'in seçilmesinden sonra, "Türk dili" yerine resmi çevrelerde "Azerbaycan dili" terimi kullanılmıştır. AHC döneminde, "Azerbaycan dili" teriminin bazı aydınlar da dâhil olmak üzere nüfusun belirli bir kısmı tarafından kullanıldığı belirtilmelidir, çünkü "Türk dili" terimi kabul edilmemiştir. 12 Kasım 1995 tarihinde halk oylamasıyla (referandumla) kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 21. Maddesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dilinin Azerbaycan dili olduğunu belirtmiştir.

18 Haziran 2001'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı "Azerbaycan dilinin devlet dili olarak kullanımındaki eksiklikleri gidermek amacıyla devlet dilinin kullanımının iyileştirilmesi üzerine" kararını kabul etmiştir. 30 Eylül 2002 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Dili Hakkında" Kanununu kabul etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in yasayı imzalamasıyla Azerbaycan dili devlet dili statüsünü kazanmış ve üst düzey devlet kurumlarında kullanılmıştır.

Dil politikası ile ilgili yürütülen çalışmaların devamı olarak, 12 Ocak 2004 tarihinde "Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Azerbaycan dilinde Latin alfabesi ile kitle yayınlarının uygulanmasına ilişkin kararı", 5 Ağustos 2004, "Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Azerbaycan dilinin imla kurallarını" onayına ilişkin kararı, 27 Aralık 2004, "Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 2005-2006'da Latin dilinde basılacak eserlerin listesinin onaylanması kararı", 24 Ağustos 2007, 23 Mayıs 2012 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın dünya edebiyatının önde gelen temsilcilerinin Azerbaycan dilinde eserlerinin yayınlanması emri", Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, "Azerbaycan dilinin küreselleşme ve ülkede dil biliminin geliştirilmesi bağlamında kullanımı hakkında Devlet Programı", "Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi Dilbilim Enstitüsü'nün malzeme ve teknik tabanının güçlendirilmesi hakkında" 29 Mayıs 2012, 9 Nisan 2013 tarihli "Küreselleşme ve ülkede

dilbilimin geliştirilmesi bağlamında zamanın gereklerine uygun olarak Azerbaycan dilinin kullanımı hakkında Devlet Programının onaylanması üzerine", 17 Temmuz 2018 tarihli kararları "Azerbaycan dilinin elektronik alanda daha fazla kullanılmasını sağlamak için bir dizi önlem üzerine", ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 26 Kasım 2012 tarihli Kararı "Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Terminoloji Komisyonu Yönetmeliği"nin onayı ile milli dile destek verilmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 1 Kasım 2018 tarihli Karamame "Azerbaycan dilinin saflığını korumak ve devlet dilinin kullanımını daha da iyileştirmek için alınan tedbirler hakkında" devlet dili ve araştırma kalitesinin daha da geliştirilmesi için uygun koşulların yaratılması yönünde kanun ve kararlar alınmıştır.

Azerbaycan diliyle ilgili yukarıda belirtilen tüm kanunlar ve kararlar, Azerbaycan devletinin dil politikası alanındaki tutarlı ve amaçlı politikasının ayrılmaz bir parçasıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Language policy is an integral part of the history of the Azerbaijan state. Of course, from a historical point of view, the history of Azerbaijan statism is a big issue, and one of the main lines of this issue is the issue of state language. The historical geography of Azerbaijan always coincides with the concept of the state of Azerbaijan. Because the Azerbaijan state is an integral part of the Turkish state, that is, the national history.

Despite the short life of the Democratic Republic of Azerbaijan, it has been a period of complete return in the centuries-old history of our people. The celebration of two years as a special period and its special place in a number of centuries may seem unusual, but it is not accidental. The role of this unique era in the social, political and spiritual life of our people is due to the fact that what they do and want to do is equal to what they have not been able to do for centuries. It was the first parliamentary republic declared not only by our people, but also by the first democratic Azerbaijan National Council, which entered the history of the Old East in general. Studies in the last 23 months showed how and with what sensitivity the government works.

On October 18, 1991, the Republic of Azerbaijan declared state independence and favorable conditions were created for the Azerbaijani language to be used as a full-fledged state language. However, due to the unpreparedness of the state apparatus, the study was carried out mainly in Russian for some time.

After the Azerbaijan Popular Front came to power on May 15, 1992, for the first time in history, the Azerbaijani state was ruled in the mother tongue. In December of the same year, the state language was accepted in the Republic of Azerbaijan. The law restored the ancient and historical name of the Azerbaijani language and changed its name to "Turkish language".

After the election of the President of the Supreme Soviet of the Republic of Azerbaijan on June 15, 1993, the term "Azerbaijani language" was used in state offices instead of "Turkish language". It should be noted that the term "Azerbaijani language" was used by a certain part of the population, including some intellectuals, during the AHC period because the term "Turkish language" was not accepted. Article 21 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, adopted by the referendum on 12 November 1995, stated that the state language of the Republic of Azerbaijan is Azerbaijani.

On June 18, 2001, the President of the Republic of Azerbaijan adopted the decision "on

the improvement of the use of the state language in order to overcome the deficiencies in the use of the Azerbaijani language as a state language".

All the above mentioned laws and decisions regarding the Azerbaijani language are an integral part of the consistent and purposeful policy of the Azerbaijani state in the field of language policy.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, A. (1939, 12 may). Benim notlarım. *Gommunist*, s. 3.
- Ahundov, M. F. (1962). *Eserləri-III* (C. 3). Bakü: ASSC Yay.
- Alstadt, L. (1992). *The Azerbaijani Turks: power and identity under the Russian rule*. Stanford University Press.
- Azerbaycan devlet dili hakkında kanun. (1993, 28 Ocak). *Azerbaycan Gazetesi* s. 7.
- Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ansiklopedisi*. (2004). (C. I). Bakü: Lider Yay.
- Azerbaycan tarihi belgeleri*. (1989). Bakü: Azerbaycan Üniversitesi Yay.
- Balayev, H. (2002). *Azerbaycan dilinin devlet dili gibi teşekkül tarihinden (XVI-XX yüzyıllar)*. Bakü: Bilim ve Hayat Yay.
- Budagova Z., Demirçizade E., Şiraliyev. M. & Rustemov R. (1957, 29 Eylül). Azerbaycan dilinin imla kuralları projesi ve ю, я, e harfleri hakkında. *Komunist gazetesi*, s. 2.
- Celilov, F. (1990, 30 Mart). Zararın yarısından. *Azerbaycan gazetesi*, s. 3
- Demirçizade, E. (1979). *Azerbaycan edebi dilinin tarihi*. Bakü: Maarif Neşriyatı Yay.
- Efendiyev, O. (1981). *Azerbaydjanskoe gasudarstvo Sevevidov*. Bakü: Nauk Yay.
- Hacıbeyov, Ü. (1939, 23 Mayıs). Benim notlarım. *Edebiyat gazetesi*, s. 3.
- Hacıyev, T. (2017). *Seçilmiş eserleri*. (C. II.) Bakü: Bilim Yay.
- Hüseynov, E. (1991). *Halkın gelişimi başka konudur*. Bakü: Yeni Fikir Yay.
- İbrahimov, E. (2018). *Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dil meseleleri*. Bakü: Han Yay.
- Kahramanlı, N. (2002). *Eski-yeni alfabe*. Bakü: Yurd Yay.
- Lermontov, M. (1940). *Polnoe sobranie soçineniy*. Leningrad.
- Nerimanoglu, K.V. (2006). *Azerbaycan Devlet dili Politikası*. Bakü: Çınar Yay.
- Onullahi, S.M., Hasanov A.G. (1974). *Sefevi hükümdarlarının daha iki mektubu hakkında*. Bakü: Azerbaycan Devlet Üniversitesi Yay.
- SSCB Anayasası, 1936
- Vurgun, S. (1939, 12 Mayıs). Kültür ve mükemmel alfabe uğrunda. *Gommunist gazetesi*, s. 7.
- Zeynalov, Y. (1939, 19 Eylül). Bazı notlarım. *Muallim gazetesi*, s. 2.